

*És megtisztítja bennünk, a mi föld  
Minket tanítsz, művelsz művészetteddel  
Fogadd szerény hódolatunk ezért  
Ennek koszorúját nyújtjuk ma Neked  
Méltóbb kézből vedd a méltóbb babért.*

Ennél hatásosabb záró gondolat, azt hiszem, igazán nem kell, csak még annyi: sok mindent

kiemeltem Bartha Katalin Ágnes munkájából, de a jelenlévők ne gondolják azt, hogy ezek után bátran nyilatkozhatnak róla: meg kell venni, olvasni és forgatni kell, ezt csak némileg hátráltatja, hogy a kiadó a fényképeket, a név- és címmutatót nem tartotta fontosnak ehhez a kiemelkedő színvonalú tudományos munkához.

**Gajdó Tamás**

## Közös magyar akarat vagy egyoldalú döntések?

*Pál Judit: Unió vagy „unificáltatás”? Erdélyi uniója és a királyi biztosok működése (1867–1872). Erdélyi Tudományos Füzetek 267. Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. Kvár 2010. 496 oldal*

Szívesen vállaltam Pál Judit *Unió vagy „unificáltatás”?* című, az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadásában 2010-ben megjelent könyvének bemutatását. Egyrészt, mert alkalmam volt már a kéziratát is olvasni, s így meg lehettem győződve arról, hogy jelentős történeti munka hagyja el a nyomdát. Másrészt azért vállaltam szívesen, mert a szerzőnek, Pál Juditnak, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem docensének munkásságát – mivel nagyjából azonos történeti korszak kutatói vagyunk – ismerem és kiemelkedőnek tartom. Szerzőnk az erdélyi magyar történetkutatói középnemzedékhez tartozik, s annak élvonalában egyre meggyőzőbben bizonyítja jelenlétét a tudományművelésben. Örvedetes jelenség.

Pál Judit korábban a várostörténet-kutatásban szerzett szakmai elismerést, különösen a *Városfejlődés a Székelyföldön 1750–1914* című kötetével, ezúttal viszont a 19. századi Erdély egyik legfontosabb történeti eseményének, a Magyarországgal való újraegyesülésnek értő kutatójaként mutatkozik be.

Könyvbemutatók alkalmából gyakran elhangzik – talán túl sokszor is –, hogy „hézagpótló” kötetről van szó, most azonban nehéz volna jobb kifejezést találnom, mert Erdély 1867-es uniójáról és a királyi biztos szerepéről eddig senki sem tett le az érdeklődők asztalára nagyobb lélegzetű

érdemleges munkát: szerzőnk valóban hézagpótló munkát írt.

A közel 500 oldal terjedelmű (pontosabban 496 oldal) kötet tárgya igen bonyolult és „kényes” is. Azért bonyolult, mert hatalmas, egymásnak feszülő nemzeti ellentétek halmazával kellett szembenéznie a szerzőnek, és azért kényes, mert az Erdély-kérdés kutatása azóta is sokszor váltott ki, s talán jelen időt is használhatunk, heves vitákat, konfliktusokat, nem csak a történészek között. Az unió kutatásában, legyen az 1848-as vagy az 1867-es egyesülés, ma sincs konszenzus a magyar, román és szász történetkutatásban. Ezért az alaposág és tárgyilagosság az eredményesség meghatározó feltétele, tudjuk, általában az, esetünkben azonban különösen is. Pál Judit könyve messzemenően eleget tesz ezeknek a követelményeknek.

A kötet négy nagy fejezetben s 17 alfejezetben fejt ki a tárgyát. De ne menjünk el szó nélkül a megkapó cím mellett: *Unió vagy „unificáltatás”? (1867–1872)*, hiszen már az első rápillantásra felkelti a kíváncsiságunkat. Mit fejez ki pontosan ez a cím és a kérdőjel, amely végigkíséri a kötetet, és az alcímek is részekre bontva a témát ébren tartják figyelmünket. Az a kérdés, hogy közös magyar akarat vagy inkább egyoldalú döntések során hozták-e létre Erdély egyesülését Magyarországgal. És milyen problémák vetődtek fel a tényleges egyesülés során.

Az első fejezet a történeti Erdély társadalmi és gazdasági helyzetével foglalkozik, különös tekintettel a 19. század közepére. Összefoglalja a rendiség és feudalizmus utolsó időszakát, hogy a változtatások elkerülhetetlenségét láttathassa az olvasóval. Erdély nagyon lemaradt a polgárosodásban nemcsak a nyugati fejlett országokhoz viszonyítva, de Magyarországhoz mérten is. Ez a lemaradás az egyik oka annak, hogy az erdélyi magyarság meghatározó politikusi és gondolkodói az uniót mint Erdély felzárkózásának lehetőségét kezdik fontolóra venni. A lemaradást idézve id. Bethlen János arra a következtetésre jut, hogy Erdély mint ország erőtlén és tekintélytelen. Ezért bármit határoz az erdélyi országgyűlés, a bécsi politika nemigen veszi tekintetbe.

De a gazdasági érveknél még erősebb az erdélyi magyarság romló demográfiai helyzetének tudatosítása; különösen báró Wesselényi Miklós érvei hatnak, felidézve a herderi jóslat esetleges bekövetkezését a magyar nyelv és nép eltűnéséről. A reformkorban a nemzetek egyesülésének Európazerte ható elve is buzdítja az erdélyi magyarokat az unióra, s nem csoda, hogy mozgalom bontakozik ki ennek érdekében. Sőt már a hogyan kérdése is napirendre kerül: Wesselényi szerint Magyarországgal csak kölcsönös egyetértés nyomán létesíthető az unió (49.). Csakhogy Bécs erről hallani sem akar – egyelőre.

Azonban az 1848-as forradalom kitörése Európában, Bécsben és Pesten is új helyzetet teremt. Bécsben megbukik Metternich hírhedt, szilárdnak tartott belügyi rendszere, a pesti 12 pont, valamint a pozsonyi törvények már tartalmazzák az uniót Erdéllyel. Erről aztán teljesebb törvény születik az 1848. május 29-re Kolozsvárra összehívott utolsó rendi országgyűlésen, és az uniótörvényt a király is kénytelen megerősíteni.

A magyarság nagy győzelemként éli meg az unió békés kimondását, de a románok ellene vannak, s a szászok is megpróbálják visszavonni azt, hogy a kolozsvári országgyűlésen a szász követek igennel szavaztak az unióra, s mivel a bécsi kamarilla is ellene van Magyarországgal megerősödésének az

unió által, megpróbálja szövetségbe vonni az erdélyi románokat és szászokat. És ez sikerül.

A magyar szabadságharc leverése után Erdély helyzetének kérdése másképp alakult: Bécs semmisnek nyilvánította az uniót, és meghirdette Erdély teljes beolvasztásának tervét a „Gesamstaat”-ba. Ennek gyakorlati megvalósítását el is indította, de ebbe ismét a nemzetközi helyzet kedvezőtlen alakulása szólt bele, arra kényszerítve a Monarchia vezetését, hogy keresse a kiegyezés lehetőségét Magyarországgal. Erre a magyar nagypolitika Deák Ferenc irányításával hajlandónak mutatkozott egy feltétellel: ha az osztrák fél elismeri az 1848-as törvények érvényességét. Ebből nem maradhatott ki az erdélyi unió ügye, amelyet végül is Ausztria a magyar fél számára kedvezően elfogadott.

Az uniótörvény megszületésével és végrehajtásával a könyv második fejezete foglalkozik. Az Andrássy Gyula elnökségével felálló magyar kormány nem késett intézkedni: királyi biztost nevezett ki, akit természetesen megfelelő utasítással Erdélybe küldött, azzal a feladattal bízva meg, hogy „örködik az állambiztosság, a törvények és rendeletek kellő foganatosítása, a személy és vagyónbiztonság fenntartása és egyesítési intézkedések keresztülvitele fölött” (449.). Királyi biztosnak Pécsi Manó, Abaúj vármegye főispánját nevezte ki a magyar miniszterelnök.

Hogyan került Pécsi Manó Erdélybe, ahol csak nagyon kevesen ismerhették? – teszi fel a kérdést a könyv szerzője. A kérdésre azonban nem tud pontos választ adni, mert – amint kiderítette – hiányoznak a vonatkozó források. Ezért Pál Judit azt teszi, amit ilyen esetekben történekutató tehet: hipotéziseket állít fel. Érdekesek ezek a hipotézisek: 1. Nem akartak erdélyi politikust kinevezni, ami egyébként megfelelt az erdélyi politikusok elvárásának, akik nem szerettek volna királyi biztosként erdélyit és nagy urat látni. A szerző 2. hipotézise: Pécsi kinevezéséhez hozzájárulhatott az, hogy régi kapcsolatban állt az Andrássy családdal, és a Deák-pártnak is hűséges tagja volt. El kell fogadnunk a szerző hipotéziseit, hogy a királyi biztos valóban nem volt erdélyi, ámbár nagy úr volt. Pál Judit sokoldalúan elemzi

Pécsi Manó személyiségét. Nem volt csillogó személyiség, inkább szürke eminenciás, de megfelelt az elvárásoknak, mert mintahivatalnoknak bizonyult. Rövid időre számított Erdélyben tartózkodni, mégis öt év lett belőle. Kolozsvárt lakott, megismerkedett Erdéllyel, és beelátott az „erdélyiség” labirintusába. Ennek köszönhetően, bár mintabürokrataként jellemzi a szerző, mégis képes volt saját véleményét alakítani ki egyes kérdésekben, s nem zárkózott el az erdélyi magyarok, románok és szászok kívánásainak meghallgatásától, amelyeket közvetített a magyar kormányzatnak. Az erdélyi magyarság egy részének, valószínűleg a nagyobb részének a kívánását a legsarkítottabban, liberális látószögben Kőváry László fogalmazta meg: „Hogyan egyesítjük Erdélyt? Beolvasszuk-e vagy csak unionáljuk?” Aztán elemelve a különböző álláspontokat, elvette a beolvasztást, az „unifikáltatást”. A szerző szerint az erdélyi magyarok uniót akartak, de „jelentős részük az autonómia valamilyen szintű fenntartását szerette volna”. (206.) De Pécsinek a magyarsággal mégis sikerült a konszenzus felé közelíteni, ez azonban nem mondható el a románok és a szászok esetében.

A nemzetiségi kérdésben azért sem lehetett sikeres Pécsi Manó és a magyar politika, mert az erdélyi román vezetők nem voltak hajlandók elismerni az uniót és a magyar kormány illetékességét Erdély ügyeiben. A szászok többsége is ellenkezéssel tekintett az unióra. A románok szerettek volna visszatérni az 1863–1864-es nagyszebeni országgyűlés törvényeihez, ami lehetetlen volt, mert azokat az uralkodó semmiséknek nyilvánította. A szászok az autonómiájukat féltették a magyarországi uniótól, mert nyilvánvaló volt, hogy a magyar politika a centralizáció elvét tette magáévá, annak a kinyilvánításával, hogy a polgári egyenlőség kiterjed minden lakosra. Erről az 1868. évi uniótörvény első paragrafusában ezeket rögzítette: „Miután már az 1848-ik évi kolozsvári I. törvénycikk által Erdély minden lakosa nemzetiségi, nyelvi és vallási különbség nélkül egyenjogúnak nyilvánított s Erdélynek minden ezzel ellenkező törvénye eltöröltetett: az eddig létezett politikai nemzetek szerinti területi felosztások, elnevezések

s az ezekkel összekötött előjogok és kiváltságok, amennyiben valamely nemzetiséget mások kizárásával illettek volna, megszüntetettnek és az egyesült Magyarország és Erdély összes honpolgárainak egyenjogúsága polgári és politikai tekintetben újabban is biztosítatik.” (456-457.)

Az uniótörvénnyel egy időben elfogadott nemzetiségi törvény szelleme is a fenti elveket nyilvánítja ki, biztosítva a nemzetiségek nyelvének széles körű használatát, kultúrájuk fejlesztésében a szabad tevékenységet. S bár a románok a magyar belpolitikában a passzivitás mellett döntöttek, a polgári életben jogaikat érvényesítették, és azoknak a vívmányoknak az eredményei, amelyeket az 1848-as forradalom rendszerváltása a jobbjogfelszabadítással megvalósított, a kiegyezéssel kezdtek igazán mutatkozni. Erős román kisgazda réteg jött létre, és ez a román politikának az ortodox és görög katolikus egyház segítségével nagy befolyást és erőt biztosított. A magyar liberális politika lényegében véve ezt nem akadályozta.

Az unió megvalósítása feltételezte az egységes közigazgatás bevezetését, vagyis azt, amit a könyv negyedik fejezetének kissé sántító címe fejez így ki: „Erdélynek magyarhoni lábra állítása”. De zavart mégsem okoz a cím, mert pontosítja azt is, hogy a közigazgatás átalakításáról van szó.

Ez is a bonyolult és kényes kérdések közé tartozott, hiszen régi beidegződéseket, szokásokat, személyes ügyeket, karriereket érintett. Pécsi Manó ebben a kérdésben is fontosnak tartotta kijelenteni: „Erdélyre nézve egy olyan centralisált közigazgatás, mely az erdélyi nép [!] geniusát, tradícióját és sajátos viszonyát számításba nem veszi, meglegeedésre nem fog vezetni.” A kormány azonban ebben a kérdésben a centralizáció és – ahogyan a szerző írja – a homogenizálás útját választotta. Tehát Erdély „magyar honi lábra állítása” elkezdődött, s fokozatosan meg is valósult, és ugyanaz történt az igazságszolgáltatás terén is. Ezeket a kérdéseket részletesen elemzi a szerző visszafelé és előre is tekintve a történelemben.

Pécsi Manó 1872-ig töltötte be a királyi biztosi tisztelet, de már 1871 végén úgy látta, hogy további

erdélyi működése fölösleges, mert létrejött az érintkezés az erdélyi törvényhatóságok és a magyar kormány között, a törvényhozást egyesítették. Erdély egyesítését a magyar kormány 1872-ben nyilvánította befejezettnek, s a királyi biztos felmentését javasolta az uralkodónak, ami az 1872. augusztus 25-i királyi leirattal be is következett. Pécsi Manó működése alapján véve eredményes volt, bár a nemzetiségi kérdésben, különösen a románkérdésben nem mutatható fel előrelépést. Pál Judit könyvéből az derül ki, hogy Pécsi uniót akart és nem teljes beolvastást, unificáltatást, és ami tőle függött, azt meg is tette ennek érdekében.

A kötet bőven ismerteti a forrásokat és az irodalmat, a Függelék pedig néhány alapvető, forrásértékű levelet és más okiratot közöl.

Végül legyen szabad néhány általános megjegyzéssel zárnom rövid ismertetőmet.

Bár bonyolult és kényes kérdést tárgyal, a kötet végig a tárgyilagosság és az alaposág jellemzi,

és nem marad adós a kérdések árnyalt, többoldalú bemutatásával sem. Szeretnénk hangsúlyosan kiemelni, hogy Pál Judit eredeti forrásfeltáró munkát végzett, és következtetéseit is ezekből vonja le, ugyanakkor értő módon hasznosítja a kérdésre vonatkozó hazai és nemzetközi szakirodalmat is. Bár a cím mindössze öt év történetének elemzését és bemutatását ígéri, a valóságban a szerző több évtizedet von be látókörébe, amennyiben a kérdést előzményeivel együtt tárgyalja. Ne hagyjuk szó nélkül azt se, hogy a szerző kellő figyelmet fordít a korra jellemző ceremóniális jelenségekre, s ezáltal jobban beágyazza a kérdést a maga korába, hangsúlyozva, hogy ezek a ceremóniák bizony nem kis részben középkori eredetűek.

Pál Judit jelentős történelmi szakmunkával gazdagítja a 19. századi Erdély szakirodalmát. A munka szerkesztése és formája is elismerést érdemel.

**Egyed Ákos**

## A nemzedéki lét kérdése

*Miklós Ágnes Kata: A szóértés feltételei. Komp-Press Kiadó, Kvár 2010. 312 oldal*

Miklós Ágnes Kata *A szóértés feltételei* című könyvében azt tűzte ki célul, hogy a hetvenes évek romániai magyar irodalmának nemzedékváltási problémáit feltérképezi, kiváltképpen a „harmadik Forrás-nemzedék” szerzőire, illetve a velük opponálókra összpontosítva. Ezt rendkívül nagy kutatói munkával s olvasottsággal sikerült megvalósítania.

A szerző a kötetet szimpatikusan indítja, és majd a továbbiakban elismeri, hogy nem mérítheti ki a téma egészét, és hogy a vizsgálat során, válogatnia kellett a rendelkezésére álló dokumentumok között. („A válogatás szükségszerűen önkényes – és az, hogy a fenti ankétok és viták közül melyeknek vállalkozom részletesebb elemzésére, szintén annak tekinthető.” 26.) A kötetben az újra s újra visszatérő humor – mely részint az anekdoták feltűnésének (vö. Balla Zsófia családjának asztala és az adott kor szellemi életének

összekapcsolódása), részint a szóhasználatnak (vö. „kigyöngyözés”) köszönhető – erősíti a könyv olvashatóságát és pozitív (be)fogadását. A kötet az interdiszciplináris szemléletet végig hangsúlyozza, amely szemlélet pedig a témaválasztásból eredeztethető. A szociológiai és a filozófiai kutatásokra támaszkodik, az elméleteket ismertelve, és ahol szükséges, azokkal vitatkozva, kiemelten a csoport, közösség problematikája kapcsán – melyet azért is szükséges időről időre elővennie, mert a „Forrás-nemzedék” tagjai a megnevezés iránti ellenérzésüket fejezték ki („A kategorizálást és az ebből kiinduló »generációba sorolást« főként az érintettek tekintették megkérdőjelezhetőnek. Már a második Forrás-generáció tagjai is önkényesnek érezték a Kántor–Láng-féle felosztást, és ezt a harmadik nemzedék tagjai még nagyobb ellenkezéssel fogadták.” 10.).